

مقدمه ای بر شناخت رویکردها و ارزش های معماری منظر

محسن فیضی^۱ (عهده دار مکاتبات)

mfaizi@iust.ac.ir

حمید رضا عظمتی^۲

تاریخ دریافت: ۸۵/۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۸۵/۱۱/۱۲

چکیده

شهرها و مجتمع های زیستی حاصل فرآیند تعاملات بشری در ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فن آوری و غیره هستند، امروزه با پیشرفت روز افزون دانش، میزان دخل و تصرف انسان نیز در محیط پیرامون خود بیش از پیش شتاب گرفته. و به همین میزان انسان با از بین بردن منابع طبیعی مشکلات متعددی را پیش روی خود قرار داده، و به همین دلیل تخصص های مختلف در جهت حل این مشکلات پدید می آیند. معماری منظر از جمله تخصص هایی است که علی رغم پیشینه طولانی کاربرد آن در زندگی بشر، سابقه چندانی در محیط های دانشگاهی به عنوان یک رشته تحصیلی مستقل ندارد. دستاورد فعالیت های این تخصص، از آن جا که ریشه در طبیعت دارد با بهره گیری از استعداد های خود توانسته است در ابعاد گوناگون همانند: مسایل اجتماعی، اکولوژیکی و زیست محیطی نقش و جایگاه مستحکمی برای شهر نشینان داشته باشد. در ایران نیز که یکی از پایه گذاران این حرفه در تاریخ بشری به شمار می رود، چند سالی است که با پذیرش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد، این گرایش به طور خاص شروع به فعالیت نموده است. لذا با توجه به جنبه تازگی این رشته دانشگاهی شناخت ابعاد این تخصص در جهت ایجاد تعامل با تخصص های مرتبط که دارای زمینه مشترک می باشند امریست بایسته.

در این مقاله سعی گردیده تا با استفاده از نظریات، مستندات و متون موجود و همچنین بررسی سوابق موضوع با بهره گیری از روش تحلیل محتوا با هدف درک مفهوم واقعی از تعریف معماری منظر علاوه بر تبیین جنبه ها و رویکردهای این حرفه به اثبات ضرورت تعامل بین این رشته و سایر تخصص های با زمینه یکسان نیز پرداخته شود. تا با ایجاد زمینه مناسب این حرکت بتواند سرآغازی در جهت تحقیقات بنیادی بعدی و همچنین تحقیقات میان رشته ای به منظور حل مسایل موجود باشد.

واژه های کلیدی: معماری منظر، اکولوژی، اجتماع، زیبایی شناسی

۱- استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران

۲- دانشجوی دکتری معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران

مقدمه

منظر در آمریکا می نامند (۲) امروزه نقش و جایگاه این حرفه فراتر از ایجاد فضاهای باز به منظور تفریح و تفنن می باشد زیرا که می تواند رویکرد های متنوعی چون پایداری، مسایل اجتماعی و غیره را نیز در بر گیرد و در ابعاد مختلف محلی، منطقه ای و ملی در برنامه ریزی ها و مدیریت ها موثر باشد. تاریخچه ایجاد تخصص معماری منظر در نظام آموزش عالی کشور ما نیز اندک است. لکن با توجه به اهمیت این رشته تحصیلی و رویکرد های متنوع یاد شده شناخت و تبیین هر چه بیشتر زمینه ها و استعداد های این تخصص می تواند در حل مسایل میان رشته ای و توسعه آن مفید واقع گردد.

روش تحقیق

از آن جا که هدف از نوشتار حاضر دستیابی و تبیین مفاهیم واقعی معماری منظر و دستیابی به ارزش های آن در جهت ایجاد زمینه های همکاری مشترک و تحقیقات میان رشته ایی با سایر تخصص های مرتبط می باشد، و نوع مقاله بر مبنای پژوهشی بنیادی و نظری بنا نهاده شده، لذا به همین منظور با بیان دیدگاه ها و نظریات موجود و روش تحلیل محتوا سعی گردیده تا با بیان خواستگاه اصلی این رشته به تبیین و نهایتاً استنتاج در این خصوص پرداخته شود. به بیان دیگر می توان اذعان داشت که در این نوشتار که به عنوان مبانی نظری تحقیقات در زمینه شناخت همبستگی یا علت و معلولی بین رشته معماری منظر و متغیرهای آن است، روش تحقیق به کار گرفته شده مبتنی بر مطالعات اسنادی و مرور متون و منابع از طریق کتابخانه و شبکه جهانی (اینترنت) و تحلیل آن استوار بوده است.

طبیعت، بستر اصلی معماری منظر

در باب توجه انسان به طبیعت نکات بی شماری را می توان برشمرد، این توجه همواره تا حدی بوده که در تمامی ادیان نیز می توانیم رد پای ضرورت پرداختن به آن را جستجو کنیم چه ادیان یکتا پرست الهی و چه سایر ادیانی که تا مرحله

هر چند از نظر تاریخچه دانشگاهی، تخصص معماری منظر به عنوان یک رویکرد با محتوی مستقل سابقه زیادی ندارد و افرادی که به تعبیر امروزی در این عرصه به عنوان صاحب سبک شناخته شده اند، نسبت به سایر رشته های همسان همانند معماری هنوز اندک می باشند، لکن باتوجه بستر این حرفه که طبیعت می باشد، می توان اذعان نمود این حرفه تنها حرفه ای است که امکان تعامل محیط مصنوع و محیط طبیعی را فراهم می سازد و بدون تردید اهمیت و ضرورت پرداختن آن از دیر باز نیز برآدمی پوشیده نبوده، چرا که انسان نیز جزئی از طبیعت است و همواره در هر زمانی که به دنبال پالایش روح و آسایش واقعی بوده به دامان آن پناه برده و از حضور در آن بهره جسته است، و به همین منظور همواره در طول تاریخ نیز در آن دخل و تصرف نموده و در جهت رفع نیازهای مادی و معنوی خود آن را سازمان دهی کرده است. برونوفسکی می گوید: انسان مخلوق منحصر به فردی است و دارای استعدادهایی است که او را از سایر جانوران متمایز می سازد. به همین دلیل بر خلاف آن ها، او تنها یک پیکره در محیط و منظر نیست، بلکه به محیط و منظر شکل می دهد. او با جسم و روح به کاوش در طبیعت می پردازد (۱). اما در بیان مفهوم لغوی این تخصص نیز باید گفت که معماری منظر معادل تحت الفظی Landscape Architecture می باشد، گرچه کلمه منظر نزدیک ترین واژه فارسی (عربی) به Landscape است، لکن تمام مفاهیم مستتر در آن را القاء نمی کند. واژه فوق برای این حرفه توسط "فردریک لاولمستد" در سال ۱۸۷۵ به کار رفت. او در مسابقه طراحی پارک مرکزی نیویورک برنده اول شناخته شد، و نهضت پارک (Park Movement) را در آمریکا پایه گذاری کرد. او علاوه بر طراحی پارک های شهری، فضاهای باز شهری، الگوهای شهری و ترافیکی، تفکیک زمین های شهری و طراحی محوطه دانشگاهی و املاک شخصی را به عهده گرفت. از آن پس آموزش این حرفه نیز هویت مستقل یافت و در دانشگاه های مختلف مورد توجه قرار گرفت. به همین علت او را پدر معماری

که عموماً اشاره به زمین، آب و گیاه و غیره دارد. در ایران نیز از دیرباز طبیعت منجی، الهام دهنده و آرام بخش شناخته می شده است. پیش از اسلام، منشأ آیین زرتشت احترامی خاص برای طبیعت قایل بود و بر همان مبنا آمیختگی زندگی با طبیعت را توصیه می کرد. ورود اسلام به ایران نگاه دوستدارانه به طبیعت را قوام بخشید. در این عصر، طبیعت به عنوان باغی و بوستانی پنداشته می شده که در هر نقطه از آن آثار باغبان نامرئی هویداست. اسلام دائماً انسان را متوجه پدیده های طبیعت می کند و آنان را آیات خداوندی می خواند(۷).

تعریف و مفهوم معماری منظر

معماری منظر همان گونه که اشاره شد ترجمه ترکیبی از دو کلمه Architecture و Landscape می باشد هر چند هر یک از این دو کلمه در لغت نامه های موجود دارای ترجمه و بعضاً تعاریف خاص خود می باشد لکن جمع آن ها فاقد تعریف خاصی در لغت نامه های موجود فارسی است. لذا در این جا به منظور دست یابی به یک مفهوم صحیح و مشترک از بین تعاریف و مستندات موجود به برخی از آن ها اشاره می نماییم.

واژه landscape در فرهنگ انگلیسی-فارسی آریانپور چنین معنی گردیده: بخشی از زمین که چشم دریک نگاه به آن نظاره می کند. این عبارت که در یک کلمه ما آن را به عنوان منظر می شناسیم در لغت نامه دهخدا به معنی جای نگریستن و هر چیزی که آن را می نگرند، خواه خوش آیند باشد خواه بد نما، و هر چیزی که دیده می شود و همچنین محل نگریستن واقع می گردد، آمده است. همین کلمه در فرهنگ معین نیز به معنی آن چه برابر چشم واقع شود، دور نما و چشم انداز بیان گردیده است. همین طور کلمه Architecture که آن را به معنی معماری می شناسیم در لغت نامه دهخدا به معنی آبادانی و آباد سازی از آن یاد شده است. اما همان گونه که پیداست به نظر می رسد ترکیب این دو کلمه یعنی معماری منظر به عنوان یک حرفه

پرستش طبیعت نیز پیش رفته جلوه هایی از آن را به عنوان تابوی خود قرار داده اند. در این مورد دیدگاه های متفاوتی در بین صاحب نظران و متخصصان وجود دارد که به برخی از آن ها اشاره می کنیم :

"استفان کاپلان و راشل کاپلان" در کتاب (Human Scape) این نظریه را مطرح می کنند که بشر صرفاً برای دور شدن از خطرات به درختان پناه برد(۳).

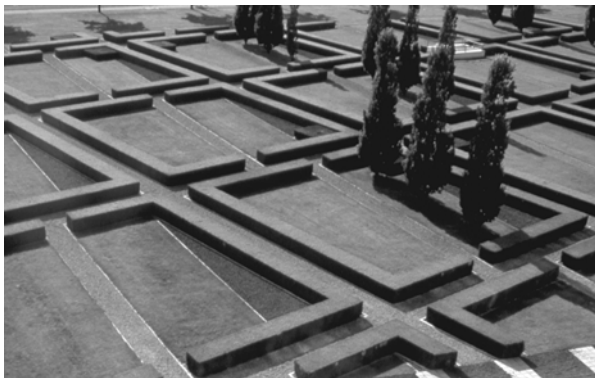
"نورمن بریل" به این نظریه می افزاید که زندگی در چتر درختان می بایست از زندگی در روی زمین دلپذیر تر بوده باشد. در چنین شرایطی حس بصری نقش اساسی را بازی می نماید. بریل سپس چنین ادامه می دهد از زمانی که حس بینایی بشر به شدت تقویت شد. استفاده از قدرت بینایی بیش از سایر حواس موجب شد بشر به طور کلی به ادراک از طریق حس بصری عادت نماید(۴).

"برنارد کمپل" نیز چنین اضافه می کند: ما موجوداتی بصری هستیم این دید سه بعدی از محیط اطلاعاتی را در اختیار ما می گذارد که از طریق دیگر قابل گرد آوری نیست. کمپل ادامه می دهد که زمانی که بشر وارد دوره شکارگری شد، دوباره حس بصری نقش بسیار مهمی را بازی نمود. بسیاری از مکان های مورد علاقه بشر مرتبط با این مناظر است(۵).

مترجمان اسلامی نیز کلمه طبیعه را برای ترجمه کلمه Physis یونانی که همان Natura به زبان لاتین است، به کار بردند. مترجمان قرون اولیه همچنین گاه گاهی به جای طبیعه کلمه کیان را که مشتق از کلمه سریانی کیانا است به کار می برند. در قرآن هیچ گاه کلمه طبیعه به کار برده نشده است ولی در چند آیه از لغت طبع سخن به میان آمده است(۶).

در کتاب کشف الحقایق عزیز نسخی هر جنسی از اجناس طبیعت را با یکی از سوره های قرآن، و هر نوعی را با یکی از آیات و هر موجودی را با یکی از حروف منطبق ساخته است و می فرماید که هر روز خداوند این کتاب طبیعت را در مقابل انظار قرار می دهد تا بلکه انسان با خطوط و حروف آن آشنا شود. لذا آن چه ما به عنوان طبیعت می شناسیم فارغ از معانی خاص آن به طور متعارف اشاره به محیط اطراف ماست

مطرح بوده است. بشر به صورت تجربی با واکنش در برابر نیروهای غالب طبیعت در دوران مختلف سعی بر آن داشته که محیط زیست خود را با توجه به نیازهای فیزیکی، فیزیولوژیکی، روان شناختی، اجتماعی، امنیتی و ... تحت کنترل درآورد تا از ناملایمات احتمالی در امان بماند و درآسایش زندگی کند(۸).

تصویر ۱- اثر پیتر واکر ۱۹۹۴ Hotel, Munich

"کلیف تندی" در کتاب (Hand book of Urban Land Scape) می نویسد: منظر سازی موضوعی است که در هر جامعه ای دیر به منصفه ظهور رسیده است، معمولاً این پدیده نیاز به عرصه های استوار بر پایه های صلح و آرامش دارد. وی معماری منظر را در رابطه تنگاتنگ با معماری و طراحی شهری می بیند(۹).

"گوردون کالن" در کتاب گزیده منظر شهری سه نوع منظر را تعریف می کند:

۱. منظر بسته: که ساختمان، عنصری مثل مجسمه را بر پا می دارند، سپس از شما دعوت می کنند که در چند قدمی آن بایستید و آن را تحسین کنید.
۲. منظر پنهان: وجود حایل برای پنهان کردن منظر، با گذر از حایل، منظره خودنمایی می کند.
۳. منظر خودنمایانه: منظر شما را در پیش زمینه ورسای به منظر دوردست مرتبط می کند. بنابراین احساس قدرت با حضور در همه جا را در آن واحد القا می کند(۱۰).

که امروزه با آن رو به رو هستیم، می بایست دارای تعریفی فرا تر از آن چه در لغت نامه ها از آن می توان برداشت کرد، به عنوان یک مفهوم جامع درخود باشد.

اسفند یاری در مورد این مفهوم می گوید: معماری منظر را می توان عنوان پیچیده ای تلقی کرد چرا که واژه معماری و منظر از نظر لغوی با یکدیگر مغایر هستند. واژه منظر از پویایی و تغییر و واژه معماری از ایستایی و محدودیت نشان دارد. از این رو برای مدت زیادی افرادی که به این کار اشتغال داشتند در آغاز از نظر حرفه ای دارای جایگاه مشخصی نبودند. به مرور زمان مسئولیت هایی از قبیل طراحی شهری، برنامه ریزی سایت و برنامه ریزی زیست محیطی به وظایف معماران منظر افزوده شد(۸).

قبل از سال ۱۸۵۷ شهر های آمریکا فاقد فضای باز وسیع به منظور فعالیت های تفریحی بودند. و طراحی فضاهای باز شهری، محلی ودانشگاهی به عنوان معماری، مهندسی، ویا نقشه برداری محسوب می شد. پس از تجربه طراحی پارک مرکزی در نیویورک بسیاری از شهرها به پیروی از این الگو پرداختند. این نیاز به پارک و فضای باز طراحی شده حرفه جدیدی را به وجود آورد که باید آشنا به مسایل مهندسی سایت، گیاه شناسی و طراحی باشد. به زودی این زمینه فعالیت بسیاری از خدماتی را که در جوار دیگر تخصص ها و با اهمیت کم وجود داشت را در حیطه خود تعریف نمود.

"گارت اکبو" معماری منظر را آن قسمت از منظر تعریف می کند که در ماورای ساختمان ها، جاده ها یا تأسیسات شهری وجود دارد و به وسیله بشر طراحی و توسعه یافته است و صرفاً به عنوان فضای زیست بشر است و شامل جنگل ها و زمین های زراعی نمی شود. در این تعریف ارتباط کیفی و کمی فضای منظر با انسان مورد تأکید قرار گرفته است. تعریف "اکبو" با مفاهیم عنوان شده از سوی دیگران نیز رابطه دارد. به گونه ای که آنان معماری منظر را همان گسترش معماری با ابزارها و مصالح دیگر می دانند و در حقیقت هر دو هدف مشترکی را دنبال می کنند(۸). معماری منظر به شکلی دیگر از بدو تاریخ در اختلاط با دیگر فعالیت های زمین آرای

رشته ای مسئولیت توجه به فضا های باز را با تکیه بر طبیعت و محیط زیست در حوزه سکونت گاه های بشری به عهده دارد.

به همین علت در تبیین کارکرد آن تاکنون مطالب متنوع و مختلفی در قالب های گوناگون ارائه گردیده و در این میان همواره به عباراتی مانند: جلوگیری از آلودگی هوا، کنترل ترافیک، زیبایی آفرینی، تفریح، پایداری محیط زیست و... اشاره شده است.

مطالعات نشان می دهد که شاید به لحاظ نظری بر سر ارزش های رایج در ادبیات معماری منظر توافق و اجماعی وجود داشته باشد. گرچه مطالعات و پژوهش های کمی در این زمینه صورت گرفته اما یکی از بهترین نوع تشریح و توضیح کارکرد حرفه معماری منظر متعلق به یان تامسون می باشد، وی به استناد مطالعات و پژوهش خود که شامل بررسی و مرور ادبیات این رشته و مصاحبه با معماران منظر و تجزیه و تحلیل فعالیت های انجام یافته توسط آنان می باشد، کارکرد حرفه معماری منظر را شامل سه رویکرد: زیبایی شناسی، اجتماعی و محیط زیست می داند (۱۱).

این بدان معنی است که فعالیت های معماران منظر می تواند همواره حداقل واجد یکی از این سه ارزش باشد، البته بدیهی است که گاهی نیز فعالیت های انجام یافته دارای دو یا حتی هر سه نوع رویکرد نیز می تواند باشد. در هر صورت با مبنا قرار دادن و پذیرفتن این نوع تقسیم بندی کارکردها، در ذیل به تشریح و تبیین آن ها می پردازیم:

الف- اکولوژی و معماری منظر

بدون تردید یکی از جدی ترین و مهم ترین ارزش ها و رویکردهای معماری منظر کارکردهای اکولوژیکی آن است، این رویکرد در واقع از بستر اصلی این گرایش نشأت می گیرد که طبیعت است. و از آن جایی که معماری منظر در بخشی از وظیفه خود به عنوان یک علم که در طراحی، مدیریت و برنامه ریزی محیط های باز فعالیت دارد و می تواند منشأ تغییرات و تحولات مثبت و یا منفی باشد، پرداختن به

تصویر ۲- اثر پیتر واکر ۱۹۸۳ Burnett Park

آدمی در راه دستیابی به خواسته ها و نیازهای خود هر گونه مانعی را از سر راه برداشته و تغییرات شگرفی را در فضای پیرامونش ایجاد می کند. او از مرز قله های بلند و پهنه ی کویرهای گسترده می گذرد تا به آن چه که می خواهد دست یابد. فن آوری پیشرفته فعلی و گسترش روزافزون آن نمایانگر همین تلاش انسان برای فایق آمدن بر شرایط محیطی است. هر چند که خود نیز گاه در دام ساخته های خویش می افتد و تأثیرات بسیاری را از محیط مصنوع خود می پذیرد تا بدان حد که حتی یک عنصر شهری می تواند در شخصیت و هویت ساکنان یک مکان تأثیر مستقیم و دراز مدتی را اعمال نماید. ولی همواره عبور از چالش های طبیعی برای انسان مهارت انگیز و منفعت خیز بوده است.

کارکرد های معماری منظر

امروزه کارکرد رشته معماری برای بسیاری از مردم روشن است. شاید در یک عبارت ساده طراحی ساختمان هایی با کاربری های خاص را بتوان به عنوان کارکرد این رشته عنوان کرد. اما در خصوص معماری منظر باید گفت که با توجه فعالیت های انجام گرفته در این عرصه که زمینه هایی از طراحی شهری، مهندسی محیط زیست، مهندسی ساختمان و غیره در آن مشاهده می شود، می توان اذعان نمود که این تخصص با تمامی حرفه های یاد شده در تماس است، عناصری از هر کدام را با هم تلفیق نموده و به صورت یک تخصص میان

یک تا چندین کیلومتر مربع دانست. الزامات کلیدی برای تحلیل موفقیت آمیز می تواند شامل موارد زیر باشد:

- تعیین محدوده منطقه مورد تحلیل

- اجزای مورد توصیف

- حد تفکیک

- اندازه و سرعت تغییر منظر

هر کدام از عوامل فوق در ارتباط با هدف تحلیل و ساختار ذاتی منظر قرار می گیرد. برای مثال، در یک سامانه رودخانه ای می توان ارتباط سامانه هیدولوژی با ساختار بستر رودخانه را توسط فرایندهای مختلف مشاهده کرد. با این حال از آن جا که هر ناحیه ای معمولاً جزیره ای جداگانه از محیط اطرافش نیست، در تحلیل نباید الگوهایی با مقیاس های بزرگتر و کوچکتر از منطقه را نادیده گرفت.

تصویر ۳-۱۹۹۰ Louisville Waterfront

هدف اصلی تحلیل های بوم شناسانه منظر، دانستن این مطلب است که اکوسیستم چگونه عمل می کند و چگونه پویایی تغییرات در زمان حال و آینده بر آن اثر می گذارد (۱۳).

متخصصان یکی از عرصه های کلیدی طراحی و برنامه ریزی منظر را معماری منظر بوم شناسانه می دانند. رویکردی که می تواند علاوه بر طراحی و برنامه ریزی در ساخت و ساز و مراقبت از زمین نیز عملی شود.

اهداف طراحی و برنامه ریزی منظر بوم شناسانه در برنامه ها و طرح های خلاق، تکامل نیازهای انسان با توجه به محافظت، نگه داری و بازسازی میراث طبیعی و سلامت محیط است (۱۴).

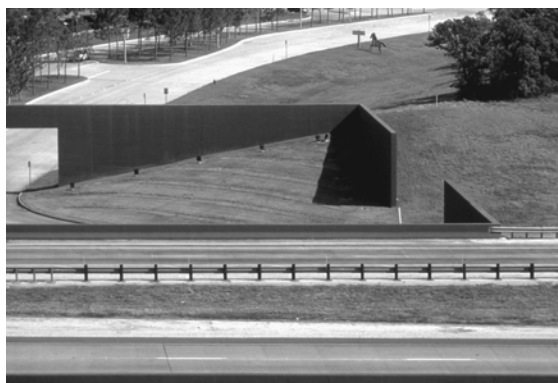
این رویکرد از اهمیت بیشتری برخوردار می گردد. عرصه مورد بحث در معماری منظر را که به مسایل اکولوژیکی می پردازد اصطلاحاً بوم شناسی منظر می گویند.

در کتاب شهر همچون چشم انداز، دکتر تام ترنر در تبیین کارکرد متخصصان در بخش محیط زیست و معماری منظر می نویسد: اکولوژیست ها روابط بین موجودات زنده و محیط اطرافشان را مورد مطالعه قرار می دهند. در حقیقت به عنوان یک رشته علمی، اکولوژی واکنشی بود نسبت به تمرکز زیست شناسان و گیاه شناسان بر موجودات به صورت مجزا از هم، همان گونه که روانشناسی گشتالت واکنشی بود نسبت به تمرکز بر عناصر ادراکی افراد به طور مجزا. اکولوژی منظر نیز گام های بعدی اکولوژی است که به جای بررسی محیط های زیست به صورت مجزا از یکدیگر، بر ساختارها و الگوهای موجود در چشم انداز نظر می کند. وی ضرورت بررسی و تاثیرات متقابل محیط مصنوع را با اکولوژی در برنامه ریزی و تصمیم گیری برشمرده و به عنوان نمونه احداث یک مجموعه مسکونی در یک دالان اکولوژیکی را مستلزم بررسی نحوه تعامل آن ها با هم می داند (۱۲).

از سوی دیگر "برایان هاکت" نیز میان معماری منظر و دیگر حرفه های طراحی تفاوتی قائل می شود او معماری منظر را در رابطه با معماری ساختمان قادر به تغییر و رشد می داند و معتقد است این روند در طول میلیون ها سال ادامه داشته و در آینده نیز ادامه خواهد داشت. به عقیده او کاری که می توان انجام داد، تغییر و سازگاری منظر با برنامه های جدید است. محدودیت های موجود در چرخه اکولوژی و فرآیندهای زیست محیطی عواملی خواهد بود که گرایش های فردی را در طراحی محدود خواهد کرد. در صورتی که امکان اعمال مقاصد شخصی در حرفه مهندسی، معماری و صنعت به مراتب بیشتر وجود دارد (۸).

اما در واقع بوم شناسی منظر را می توان مطالعه و استفاده از اطلاعات مربوط به الگوها و فرآیندهای بوم شناسی و چگونگی تداخل آن ها با شکل زمین در مقیاس های مختلف، از

رغم رشد علاقه مندی، در حوزه تفسیر و تحقیق در مورد طراحی بوم شناسانه در معماری منظر، متأسفانه مشاهدات از فعالیت معماران منظر بیانگر آن است که صرفاً تعداد محدودی از افراد حرفه ای به استراتژی طراحی بوم شناسانه روی می آورند. نگاه آسیب شناسانه به این موضوع نشان می دهد منشأ این گونه تفکرات در عدم درک صحیح از شرایط حال و آینده در برنامه های افراد برای توسعه است که همین امر در سده گذشته و حتی اکنون منجر به پدید آمدن چالش های زیست محیطی گردیده است (۱۶).

تصویر ۴- اثر پیتر واکر ۱۹۸۹ IBM, Solana

اما صرف نظر از به وجود آمدن این گونه چالش ها بینش اخلاقی نیز این گونه حکم می کند که ما به حقیقت در مقابل نسل هایی که هنوز متولد نشده اند مسئولیت داریم، همان گونه که انتظار نداشتیم پیشینیان ما غیر مسئولانه با این موضوع برخورد کنند. لذا با بسط این دیدگاه و با دید منصفانه خواهیم دید که شاید بسیاری از نیروگاه ها، سد ها و طرح های قرن معاصر که در تامین نیازهای امروز ما اهمیت داشته اند به جهت تخریب محیط زیست و ایجاد آلودگی، فرصت استفاده بهینه از منابع طبیعی را از آیندگان صلب نموده اند. چه بسا هرکدام از این فعالیت ها در هنگام طرح موضوع تخریب طبیعت را پیش بینی نمی کردند لکن در هنگام اجرا و بهره برداری عملاً دچار مشکل گردیده اند.

ذکر این نکته نیز ضروری است که، از آن جایی که انسان به عنوان هدف نهایی توسعه مطرح است، امروزه هدف نهایی، توسعه انسانی پایدار است که منظور از آن فراهم آوردن زمینه هایی است جهت آماده سازی انسان ها تا ضمن

به همین دلیل باید عناصر متشکل را با دقت شناخت و دانست که محیط و منظر در طول زمان و در واکنش به عوامل بوم شناسانه شکل می گیرد که این عومل را به ۳ دسته می توان تقسیم کرد:

۱. فرایندهای زمین شناسی که شامل فرایندهای شکل گیری طبقات زمین، آب شناسی، یخچال ها، باد و هوازگی است.
۲. فرایندهای خاک سازی.
۳. فرایندهای زیست شناختی.

این فرایندها بر یکدیگر تأثیر متقابل گذاشته، یک سیستم بوم شناختی یا یک اکوسیستم را پدید می آورند.

البته اساس این سیستم ها بر تغییر استوار است و فرایندها با توالی، که در طول زمان صورت می گیرد، منظرهای متنوع و پرمعنی را می سازد (۱).

در هر حال بوم شناسی دارای زمینه ای است جهت شرکت در برابر یک رویکرد کل نگر. در معماری منظر چنین رویکردی می تواند منبع الهام، آگاهی و راهنمایی برای طراحان در مناظری باشد که از جهت محیطی پایدارند (اگر چه می توانند از نظر فرهنگی و حتی زیبایی شناسی نیز پایدار باشند) مخزومی دو راه ممکن را که بوم شناسی منظر می تواند از آن طرق، معماری منظر را ارتقا بخشد، بررسی می نماید:

الف- تهیه یک چارچوب کل نگر و پویا که در برابر طرح منظر پیشنهادی شرکت کند (دستیابی به طرح منظر بوم شناسانه)

ب - ایجاد پایگاه های علمی پیرامون ناهماهنگی منظر، رویکرد های زیست شناسانه، تنوع بوم ها و ایجاد شبکه های بوم شناسانه که می تواند فرآیند طراحی را در سطوح محلی و منطقه ای شکل دهد.

او معتقد است که سیاست های محافظت باید لزوماً مکمل رویکردهای حرفه ای که خود را با توسعه های معاصر تطبیق می دهد باشد، البته بعد از اطمینان حاصل نمودن از حفاظت منابع طبیعی و فرهنگی (۱۵).

در حالی که رویکرد بسیاری از تحقیقات در پی یافتن راهکارهای مناسب در دستیابی به محیطی پایدار است. و علی

آن نزدیک است که ملاحظات زیبایی شناسی بین این دو می توان یکسان تلقی گردد."

هوبارد وکیمبال نیز معماری منظر را هنری ظریف تعریف کرده اند و مهم ترین عملکرد آن را ایجاد و حفظ زیبایی در مجاورت سکونت گاه بشر و در مقیاس بزرگتر گسترش چشم انداز های طبیعی اطراف و همچنین ارایه دهنده آسایش، راحتی و بهداشت برای شهر نشینان دانسته اند تا آنان بتوانند برای تجدید قوا و کسب آسایش و آرامش، به چشم اندازهای روستایی دسترسی داشته باشند(۸).

تصویر ۵- ۱۹۸۸ Center for Innovative Technology

Technology

"ماینینگ" نیز با بر شمردن ده صورت مختلف از دیدگاه های مردم نسبت به منظر، زیبایی شناسی را یکی از وجوه دامنه تفاسیر محیط و منظر دانسته و در بیان آن می گوید، این دیدگاه بر کیفیات هنری سیمای محیط و منظر تاکید دارد(۱۲).

اما همان گونه که اشاره شد آن چه در این میان بیشتر به چشم می آید بر خوردهای متفاوت در نحوه به کار گیری این ارزش در معماری منظر است چرا که در مقام عمل همانند بسیاری از تفکرات و سبک های دیگر با اندازه برداشت مخاطب از این مقوله بروز و ظهور متفاوتی را شاهد هستیم به گونه ای که می توان به برخی از آثار عنوان افراط یا تفریط را اطلاق نمود. چرا که برخی معماران منظر آن قدر این ویژگی را در کارهای خود شاخص می نمایند که دیگر ارزش های معماری منظر از بین می رود، یا به عبارت دیگر معتقداند معماران منظر می توانند طرح های قاطعی خلق نمایند که

مشارکت در توسعه، خود نیز از زندگی پایدار (مادی و معنوی) بهره برده و همین شانس را برای آیندگان نیز در نظر داشته باشند(۱۷).

مطابق تعریفی که در سال ۱۹۸۲ در گزارش کمیسیون جهانی سازمان ملل در همین مورد یعنی در خصوص توسعه و محیط زیست آمده، توسعه پایدار را توسعه ای تعریف می نماید که بتواند ضمن تامین نیازهای حال حاضر توانایی نسل های آینده را نیز در برآورده ساختن نیازهای خود به خطر نیندازد(۱۱).

بنابراین آن چه به عنوان برنامه ها و فعالیت های توسعه مطرح می گردد بنا بر تعاریف توسعه پایدار، زمانی می تواند جنبه پایداری داشته باشد که هم در مقام نظری و هم در عمل برای همیشه تداوم داشته باشد.

ب- زیبایی شناسی و معماری منظر

بدون تردید زیبایی شناسی یکی از ابعاد جدایی ناپذیر معماری می باشد که توجه به آن به جهت این که هنرمند می تواند محتوی اثر خود را در قالب کالبد تجلی بخشد، همواره اجتناب ناپذیر بوده است. در این میان معماری منظر نیز با عنایت به توجهات خاصی که به طبیعت دارد، ظرافت های بیشتری را در به کارگیری عناصر و سبک ها در زیبایی بخشی به فرآیند طراحی طلب می نماید. چرا که طبیعت به خودی خود و به صورت ارگانیک به جهت این که مخلوق خداوند می باشد زیباست و این که انسان می بایست از این بستر به عنوان خلق و سامان دهی در جهت دستیابی به نیازهای خود بهره گیرد و در آن دخل و تصرف نماید موضوعی است که اختلاف نظر هایی را در چگونگی دخل و تصرف در بین معماران منظر به وجود آورده است.

سایمون و بل می گویند "هنگامی که از واژه منظر استفاده می کنیم بسیاری از مردم مناظر زیبا یا طبیعت را به ذهن می آورند، برخی نیز ممکن است آن را با هنر منظر سازی و نقاشی هنرمندان مرتبط بدانند. آن ها در ادامه نیز اشاره می کنند که واژه منظر آن قدر به منظر و نقاشی های مربوط به

زیبایی شناسانه دارای ابعاد مناسب بوده و ملاحظات هنرمندانه نیز در آن ها به کار گرفته شده، لزوماً مطلوب نیستند. استفاده قلیل، خرابه کاری در محیط و جنایت و یا ترس از آن عوامل مهمی در عدم مطلوبیت محیط های شهری محسوب می شود (۱۸).

مشارکت مردم با معماران منظر در طراحی مزایای فراوانی در بر دارد. این روش می تواند به عنوان بهترین ابزار آن ها را با دیدگاه ها و سلیقه های مردم که در واقع استفاده کنندگان، فضاهای طراحی منظر می باشند، آگاه سازد و بهترین اطلاعات را برای ارزیابی پیرامون مکان و اجتماع که به راحتی از طریق بررسی های محلی متعارف به دست می آید برای آن ها فراهم کند.

همچنین فرآیند مشارکتی فرصت مناسبی برای ایده های تازه فراهم می آورد. باید در نظر داشت که طراحی برای مردم است پس باید دانست آنان چگونه فکر می کنند به چه چیزی نیاز دارند، چه می خواهند و چگونه می توان حضور آنان را در فضای مورد طراحی تضمین نمود.

تحلیل و نتیجه گیری

همان گونه که در بحث روش تحقیق نیز اشاره شد، با توجه به نوع مقاله که بر پایه پژوهش بنیادی و نظری بنا نهاده شده، سعی گردیده با استفاده از روش استدلال منطقی و یا به عبارت دیگر تحلیل محتوا و با تکیه بر نظریه ها و دیدگاه های مختلف که در مباحث پیشین آمد، نتیجه گیری انجام یابد که حاصل کار به شرح ذیل می باشد :

الف- با توجه به ضرورت پرداختن به چالش های زیست محیطی در دنیای امروز و مرتفع ساختن آن ها در قالب تخصص های گوناگون، و با تاکید بر بستر اصلی حرفه معماری منظر یعنی طبیعت و نقش غیر قابل انکار طبیعت در حفظ و پایداری محیط، این ارزش حرفه ای یعنی رویکرد اکولوژیکی در درون طرح ها و فعالیت های معماری منظر می بایست در تمام شئون یعنی طراحی، برنامه ریزی و مدیریت ها مورد توجه باشد.

توان برابری با ساختمان های نوین را داشته باشد و از طرف دیگر برخی بر این عقیده اند که دست های معمارمنظر را هیچ گاه نباید دید. و این همان اشتباهی است که معماران سبک مدرنیسم در به کارگیری وجه عملکرد معماری در زمان خود بدان تاکید نموده اند.

ج- اجتماع و معماری منظر

توجه به ارزش های اجتماعی در طراحی منظر یکی دیگر از مباحثی است که برای یافتن پاسخی درست و به جا برای خلق فضاهای بیرونی به کار می رود. رویکرد عمل گرا به طراحی منظر با تاکید بر عقلانیت می تواند جایگاه طراحی حرفه ای را ارتقاء دهد. در این مورد "کریستوفر الکساندر" و "وایت" اطلاعات ارزشمندی را در خصوص جنبه های اجتماعی طراحی ارائه نموده اند. در حقیقت باید اذعان نمود طراحی منظر همان قدر که با جنبه های فیزیک فضای باز درگیر است با مردم نیز سروکار دارد.

از چندین دهه پیش تاکنون تلاش های متعددی شده تا مردم را در فرآیند های تصمیم گیری در خصوص مکان هایی که در آن ها زندگی، کار و استراحت می کنند سهیم نمایند.

تصویر ۶- ۱۹۹۰ Voie Suisse, Lake Brunnen

مشاهدات فضاهای خلق شده در کشور های غربی نشان داده است که لزوماً توجه به کالبد و شکل ها بدون توجه به محتوی آن عملکرد مورد نظر، افراد ذینفع و نحوه تعاملات اجتماعی در آن ها و از همه مهم تر نیازهای انسانی در آن ها فضای مطلوبی را ایجاد نمی کند. در بسیاری از موارد مشاهده شده است که فضاهای طراحی شده که به لحاظ ویژگی های

۷. منصوری، امیر. "چشم اندازه‌های شهری ایرانی".
مجله شهرنگار. شرکت پردازش و برنامه ریزی
شهری. شماره ۹ و ۱۰. ۱۳۷۸.

۸. اسفندیاری، منصور، "چشم انداز طبیعت در
زیستگاه شهری". مجله همگامان. شهرداری. شماره
۶۰، ۱۳۷۶.

9. Tandy,Cliff, Handbook Of Urban
LandScape , Watson-Gupthill
pub.N.Y.(1984)

۱۰. کالن، گوردون، "منظر شهری". مترجم دکتر
منوچهر طبیبیان، نشر دانشگاه تهران، تهران،
۱۳۷۷.

11. Ian H.Thompson :Ecology,community
and delight a trivalent approach to
landscape ,Elsevier (2002)

۱۲. ترنر، تام، "شهر همچون چشم انداز"، مترجم فرشاد
نوریان، نشر شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری
تهران. ۱۳۷۶.

13. Bell, Simon, , Landscape: Pattern,
Perception and Process, London, F &
FN Spon.1999

14. EOL (ecological services),
www.ecological out look.ca (sep
2006)

15. Makhzoumi, jala, landscape echology
as fordation for landscape
architecture, landscape and urban
planning, vol:50, lssve :1-3, (2000)

16. Calkins ,meg , strategy use and
challenge, of ecological design in
landscape architecture , landscape and
urban planning , (2005)

۱۷. مکنون رضا، تحقیقات و توسعه پایدار، مجله رهیافت
شماره ۱۷، ۱۳۷۷.

18. Whyte W.H. City :Rediscovering the
center , NEW YORK: Doubleday .
(1988)

ب- حس زیبایی شناسی و زیبایی دوستی از جمله گرایش های
فطری انسان است که از بدو تولد در وجود وی به ودیعه گذاشته
شده است و او را در تمام مراحل زندگی همراهی می کند. تاثیر
این گرایش خدادادی را می توان در تمام زندگی انسان از جمله
مصنوعات دست ساز وی مشاهده نمود. بدون شک معماری
منظر نیز که دخل و تصرف انسان در طبیعت به منظور بر طرف
ساختن بخشی از نیاز های مادی و معنوی وی می باشد از این
قاعده مستثنی نبوده و همواره می بایست واجد ارزش های
زیبایی شناسانه باشد.

ج- معماری منظر می تواند در خلق بخشی از فضاهای عمومی و
اجتماعی مجتمع های زیستی نقش به سزایی داشته باشد. از آن
جای که بخش عمده ای از تعاملات اجتماعی انسان ها در
فضاهای باز خارج از خانه شکل می گیرد پرداختن به ارزش
های اجتماعی که بتواند به این گونه فضاها غنای بیشتری
بخشد امری است بایسته، که در این میان مشارکت مردم در
خلق این فضاها می تواند به این مهم کمک نماید.

منابع

۱. جان ل. ماتلاک، "آشنایی با طراحی محیط و منظر"
مترجم معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارک ها و
فضای سبز شهر تهران، سازمان پارک ها و فضای
سبز شهر تهران، چاپ اول ۱۳۷۹
2. Rutledge,Albert,Anatomy of a park,
Mc Graw-Hill(1971)
3. Kaplan , Rachel &Stephan, ,The Green
Experience-Humanscape, Duxbury
press,Mass. (1978)
4. Berrill,Norman, p.161, Earthscape
,John Simond ,Random House.N.Y.
,(1976)
5. Campbell,Bernard,p.10,Human scape
, Rachel &Stephan Kaplan, Duxbury
press,Mass,(1978)
۶. نصر، سید حسین. "نظریه متفکران اسلامی درباره
طبیعت"، نشر دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۲.